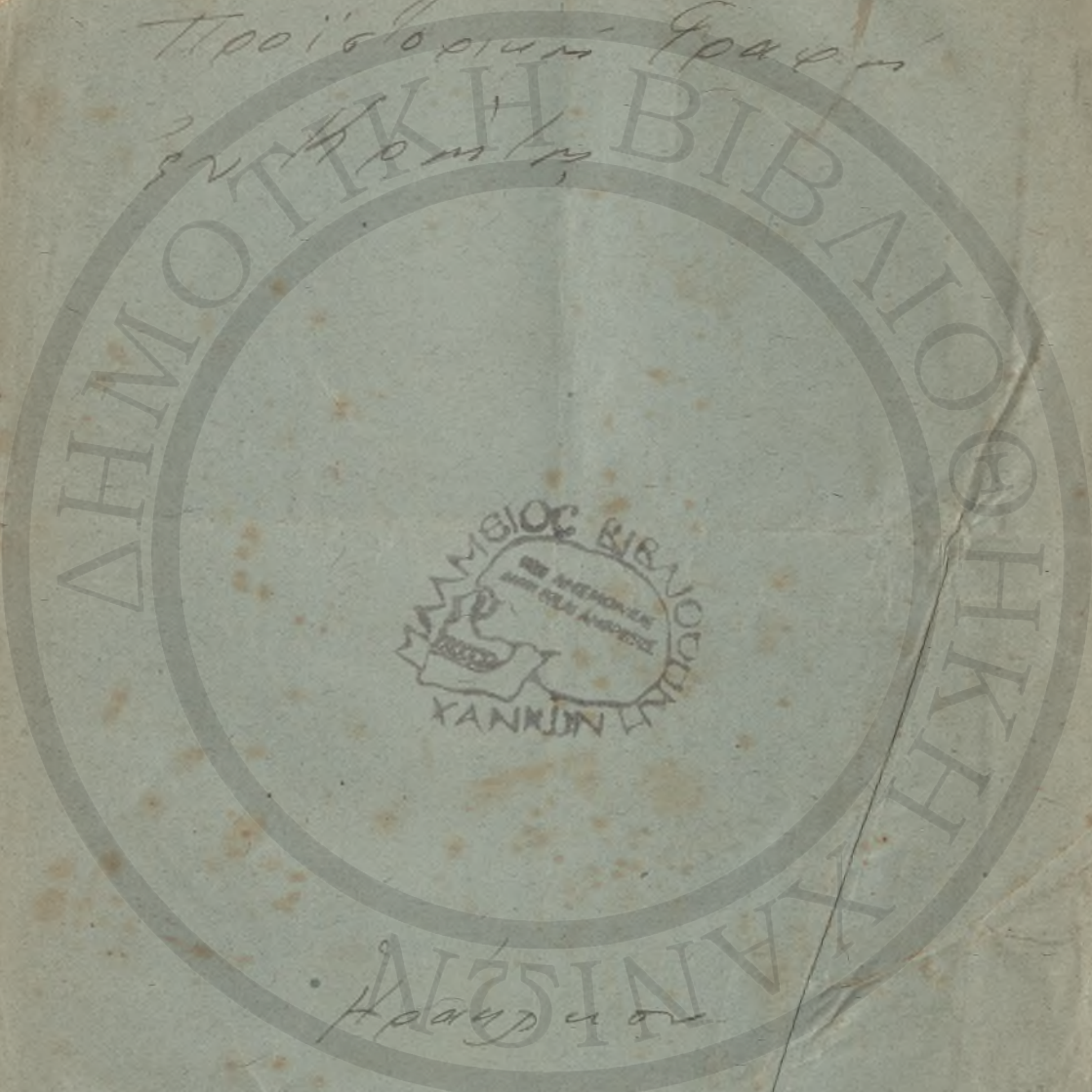

Thomius 872

Ysearo Yardoudis

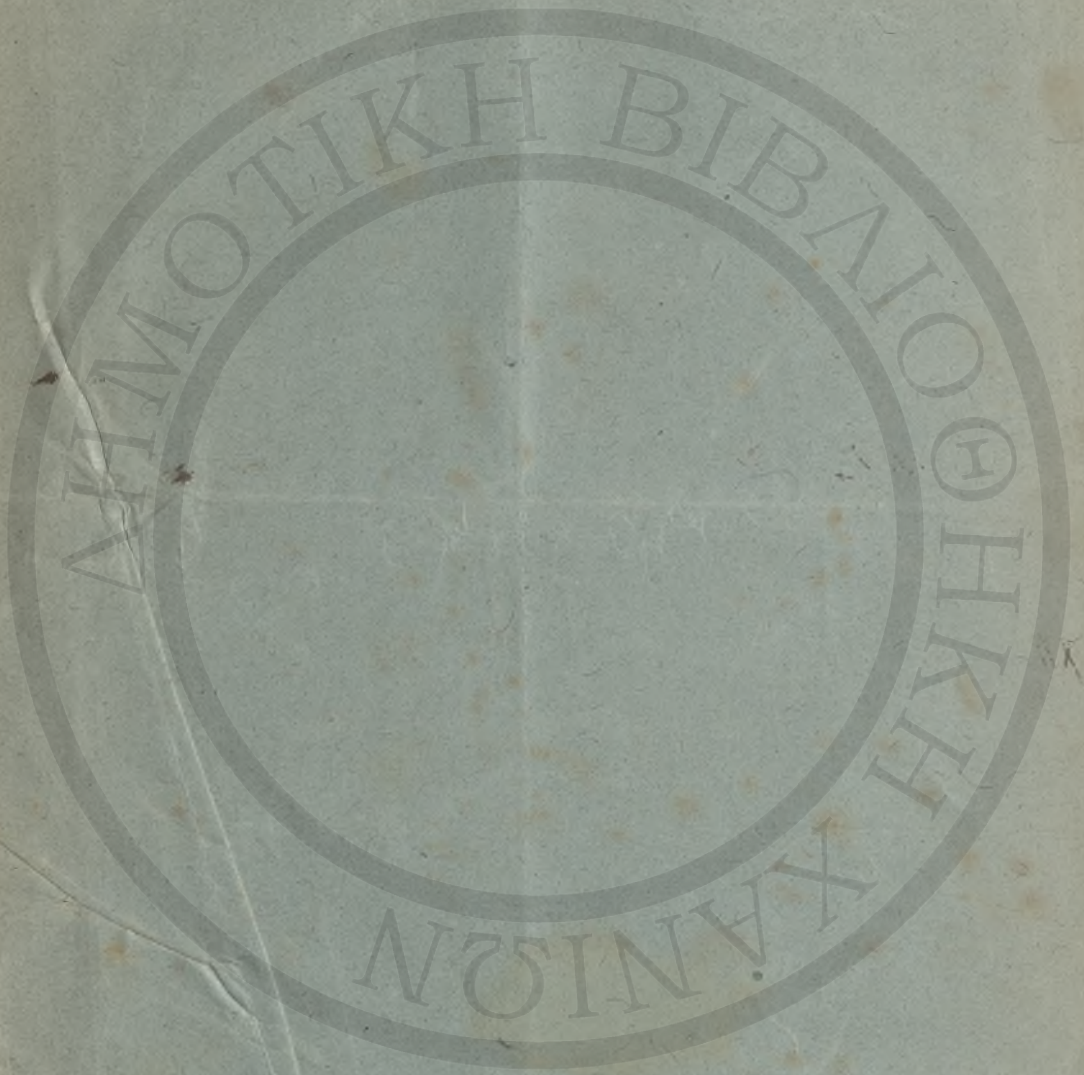
Προϊόντων Γραμ
στην Αθήνα

Αθήνα

1906.

Μαθηματικά 272

Απόσπασμα εις τής Αδριάς

Τομ. ΙΗ'. σελ. 560-581.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —

Αδφ. αριθ. 65.596

Χρόνολ. Είσαγ. 9-9-2009

Είσαγωγής 167. Αρχ. Κρυφός

Αριθ. 938.113 / ΕΑΝ

Κωδ. Κρυφός 2009

Χαραχάρι Φανερών Συμβούλων Παι-
δείας και Διακαρσίονης.

Τυπής Χάρτιν και ορθογραφίας
δυσκαλίας.

XII-X-XXXII.

ΑΙΘΟΥΣΑ	.....
ΕΚΚΛΗΣΙΑ	.....
ΚΛΑΔΟΣ	Γαλαρία
ΣΗΜΑ	.....
ΑΡΙΘ. ΤΑΞΙΝ	.....

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΓΡΑΦΗ ΕΝ ΚΡΗΤΗ.

Ὁ προϊστορικός πολιτισμὸς ὁ ἀπὸ τῶν ἐγκάτων της γῆς ἀχθεὶς εἰς φῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μᾶλλον ἀδοκῆτων ἀποκαλύψεων τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ ὅτι κατὰ τὴν ἀπομεμακρυσμένην ταύτην ἐποχὴν, ἥτοι, χιλιετηρίδας ὅλας πρὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὑπῆρξαν κατὰ τὸ Αἰγαῖον λαοὶ τοσοῦτον ἐξημερωμένοι ἀναδείξαντες κοινωνικὸν βίον, πολιτισμὸν καὶ τέχνην οὐχὶ κατώτερα κατὰ πᾶσαν ἐποψὴν τῶν θαυμαζομένων πολιτισμῶν τῆς Αἰγύπτου, τῆς Χαλδαίας καὶ ἄλλων ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν.

Αἱ διαφοραὶ φάσεις καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἐκπληκτικοῦ τούτου πολιτισμοῦ ἤρχισαν νὰ γίνωνται γνωσταὶ πρὸ τριακονταετίας περίπου διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σλεϊμαν ἐν Τροίᾳ, Τίρυνθι καὶ ταῖς Μυκῆναις, καὶ τὰς ὁποίας ἐξηκολούθησαν ἄλλοι καὶ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ σημεῖα καὶ ἀλλαχού, ἐκορυφώθησαν δὲ τελευταῖον αὐταὶ κατὰ τὰς ἐν Κρήτῃ ἀνασκαφάς. Ἐν ταῖς τελευταῖαις ταύταις, ἐν ᾗ ἀφ' ἐνὸς ἀνήχθη ὑπερμέτρως πρὸς τὰ ἄνω τὸ χρονικὸν ὄριον τοῦ προϊστορικοῦ τούτου πολιτισμοῦ ἐξικόμενον μέχρι τῆς τρίτης π. Χ. χιλιετηρίδος, ἐξ ἄλλου ἐξέλαμψε λαμπρότερον τὸ μέγεθος, ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ δύναμις τοῦ πολιτισμοῦ τούτου. Ἀρχιτεκτονική, πλαστική, γραφικὴ, κεραμευτικὴ, μεταλλευτικὴ παρουσίασαν ἐν Κρήτῃ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν τελευταίων ἐτῶν τοσαύτην λαμπρότητα καὶ τελειότητα συνδυαζομένας πρὸς πρωτοτυπίαν καὶ ἰδιορρυθμίαν, ὥστε ὁμοφώνως ἀνεγνωρίσθη ὅτι κέντρον καὶ ἐστία τοῦ προϊστορικοῦ κατὰ τὸ Αἰγαῖον πολιτισμοῦ τούτου (1) πρέπει νὰ θεωρῆται ἡ νῆσος αὕτη, ἐπεκράτησε δὲ ἤδη ὁ πολιτισμὸς οὗτος νὰ καλῆται Μινωϊκὸς ἢ Κρητικὸς (2):

(1) Ἴδε λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. ΙΓ' εἰς διεξοδικὴν πραγματείαν ἐπιγραφομένην «Κρητικὸς πολιτισμὸς», ἐν ἣ συνεκεντρώθησαν κατὰ τὸ ἐνὸν αἰ μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου (1904) γενόμεναι ἀρχαιολογικαὶ ἐργασίαι καὶ ἀνακαλύψεις ἐν τῇ Κρήτῃ σελ. 297-432.

(2) Ἡ ὀνομασία Μινωϊκὸς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος τὸ ἀνάκτορον Κνωσοῦ Ἀγγλοῦ ἀρχαιολόγου Α. Ἐβάνς περιλαμβάνει δὲ ὀλόκληρον τὴν προϊστορικὴν περίο-

Ὁ Μινωϊκὸς οὗτος πολιτισμὸς ἐφάνη τοσοῦτον μᾶλλον παράδοξος καὶ ἀπροσδόκητος, καθ' ὅσον ἐλάχιστοι καὶ ἀσαφεῖς ἦσαν καὶ οἱ ὑπαινιγμοὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περὶ αὐτοῦ. Τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη μόνον ἀπομεμακρυσμένας ἀναμνήσεις ἔδωκαν τῆς δυνάμεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν λαῶν, οἵτινες εἶχον προηγηθῆ τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς χώραις καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου.

Οἱ πρωίμους πολιτισμοὺς ἀναπτύξαντες ἀρχαῖοι λαοί, Αἰγύπτιοι, Ἀσσύριοι, Χεταῖοι καὶ ἄλλοι λαοὶ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας ἐγνώριζον ἤδη καὶ μετεχειρίζοντο σημεῖά τινα ἱερογλυφικά, δι' ὧν εἰκόνιζον πράγματα καὶ ἰδέας, εἶχον δηλ. σύστημά τι γραφῆς ἐπὶ χιλιετηρίδας πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τινὲς τῶν λαῶν τούτων βιώσαντες καὶ κατόπιν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους διετήρησαν τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν γραφικὰ συστήματα καὶ ἐξηκολούθησαν μεταχειριζόμενοι αὐτά, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγνώρισαν αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Τὰ ἱερογλυφικά τῶν Αἰγυπτίων, τὰ σφηνοειδῆ τῶν Ἀσσυροβαβυλωνίων ἐγένοντο γνωστὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ οὗτοι μετέδωκαν τὴν περὶ τούτων πληροφορίαν εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεάς. Ἡ κλειὴ μόνον τῶν γραφῶν τούτων ἀπόλωτο κατὰ τοὺς σκοτίους τοῦ Μέσου Αἰῶνος χρόνους καὶ μόλις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους μετὰ πολλὰς ζητήσεις καὶ ἀποπειράς καὶ κατόπιν πολλῶν μόχθων ἀνευρέθη, τὰ δὲ γραπτὰ μνημεῖα τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἀσσυροβαβυλωνίων ἀναγνωσθέντα καὶ ἐρμηνευθέντα παρέσχον τὸ ὑλικόν, ἐξ οὗ ἀνεδημιουργήθησαν πλείστα πολύτιμοι σελίδες τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων ἐκείνων λαῶν.

Ἐν Ἑλλάδι, ἀφ' ὅτου διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Οὐολφίου ἀνακινήσεως τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος κατεδείχθη ὅτι ἡ εἰσαγωγή τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πρὸς συγκρότησιν γραπτῶν μνημείων δὲν ἀνέρχεται πέραν τοῦ ὀγδόου π. Χ. αἰῶνος, ἄλλα γραπτὰ μνημεῖα ἀρχαιότερα δὲν περιεμείνοντο, οὐδέ

δὸν τὴν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ὑπονεολιθικῆς ἐποχῆς (τετάρτης π.Χ. χιλιετηρίδος) καὶ διήκουσαν μέχρι τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ λεγομένου Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κατὰ τὸ χιλιεστὸν ἔτος π. Χ. Τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον διαίρει εἰς τρεῖς ἐποχάς, ἃς ὀνομάζει Πρωῖμον Μινωϊκὴν, Μεσαίαν καὶ Ὀψιμον Μινωϊκὴν.

ἐφαίνετο πιθανόν ὅτι ὑπῆρξεν ἐνταῦθα γραφή τις ἀρχαιότερα ταύτης. Τοῦτο δ' ὅμως, ἐφ' ὅσον ἐντελῶς ἢ κατὰ τὸ πλεῖστον διετέλει ἄγνωστος ἢ ὑπαρξίς προϊστορικῶν λαῶν ἐν Ἑλλάδι πεπολιτισμένων οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων ἀρχαίων λαῶν, οὓς ἐμνημονεύσαμεν. Ἀφ' οὗ δ' ὅμως ἐξετάφησαν κατὰ μικρὸν καὶ ἤλθον εἰς τὸ φῶς τὰ μαρτύρια τοιοῦτου προηγμένου πολιτισμοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀμέσως ἐγεννήθη τὸ ζήτημα μήπως μεταξὺ τῶν ἄλλων μεγαλοπρεπῶν μνημείων ὁ λαὸς οὗτος κατέλιπε καὶ γραπτὰ μνημεῖα οἰαδῆποτε, δι' ὧν θὰ γίνη δυνατὸν νὰ διαφωτισθῇ κάλλιον τὸ τέως ὑπὸ σκότους καὶ ἀγνοίας κεκαλυμμένον παρελθὸν αὐτοῦ. Διότι εἰς τὸν λαὸν τοῦτον συνέβη τὸ ἰδιόζον, ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἄλλους μνημονευθέντας ἀρχαίους λαοὺς ἢ δρασίς του ἀνεκόπη αἰφνιδίως δι' ἐπιδρομῆς, ὡς φαίνεται, ἐχθρικῆς τῶν βορείων Ἑλληνικῶν φύλων, οἱ νέοι δὲ ἐπήλυδες λαοὶ εἴτε ὁμόφυλοι εἴτε ἑτερόφυλοι ἦσαν πρὸς τοὺς καταβληθέντας, ἀνέπτυξαν συντόμως ἴδιον πολιτισμόν, ὅστις ἐξηφάνισε πᾶν ἔχνος τοῦ προηγούμενου, μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ πᾶν ἔχνος καὶ πᾶσαν ἀνάμνησιν ἀρχαιότερας γραφῆς.

Α'. Σημεῖα γραφικὰ ἐν Τροίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως προελληνικῆς γραφῆς ἐν ταῖς χώραις τοῦ Αἰγαίου ἐτέθη ἀπὸ τῶν πρώτων ἀνακαλύψεων τοῦ προελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὸς ὁ Σλειμαν μετὰ τὰς ἐν Τροίᾳ ἀνασκαφὰς καὶ οἱ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντος ὕλικου συμμετασχόντες ἄνδρες προέβαλον τὸ ἐρώτημα τοῦτο καὶ ἐπίστευσαν ὅτι χαρακτὰ τινὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα παρατήρησαν ἐπὶ τινῶν μικρῶν μνημείων, ἦσαν γραφικοὶ χαρακτῆρες προϊστορικῆς γραφῆς. Τὰ μνημεῖα ταῦτα ἦσαν πῆλιναί τινες ^{κεραμικαὶ} σφραγιδῆς καὶ σφονδύλια (fusaiolles)(1), ἐφ' ὧν ἐφαίνοντο χαραχθέντα τὰ σημεῖα ταῦτα ὅτε ὁ πηλὸς ἦτο ἀκόμη μαλακός. Τὴν γνώμην ὅτι τὰ σημεῖα ταῦτα εἶναι γραφικὰ ὑπεστήριξε καὶ ἀνέπτυξεν ὁ καθηγητὴς Sayce καὶ ἐπειράθη μάλιστα προσαρμοσὰς αὐτὰ πρὸς τοὺς Κυπριακοὺς συλλαβικοὺς χαρακτῆρας νὰ ἐρμηνεύσῃ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀλλὰ κατόπιν κατεδείχθη ὅτι τινὰ μὲν τῶν ὑποτιθεμένων γραμμάτων ἦσαν ἀπλᾶ γραμμικὰ

(1) E. Schlieman, Ilios (Ἀγγλ. ἐκδόσεις) Appendice III. p. 691-705. Τοῦ αὐτοῦ Troja Preface by prof. Sayce.

κοσμήματα, τὰ δὲ ἄλλα καὶ χαρακτῆρες γραφῆς ἂν εἶναι, βεβαίως δὲν εἶναι ὀρθόν, ἀφ' οὗ προέρχονται ἐκ τῆς κεκαυμένης πόλεως ἥτις ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶναι ἡ Ὀμηρικὴ Τροία, ἀλλὰ συνοικισμὸς προϊστορικός ἀρχαιοτάτος, νὰ ἐρμηνεύωνται διὰ τοῦ νεωτέρου Κυπριακοῦ ἀλφαβήτου καὶ μάλιστα εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐν μόνον πιθανὸν συμπέρασμα συνάγεται ἐκ τῆς εὐρέσεως τῶν σημείων τούτων ἐν Τροίᾳ, ὅτι δηλ. κατὰ τὴν δυτικὴν Μ. Ἀσίαν ὑπῆρχε σύστημά τι γραφῆς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, τὴν τρίτην ἴσως χιλιετηρίδα π. Χ. καὶ ὅτι ἴσως ἐκ τοῦ συστήματος τούτου ἢ ἐκ τινος συγγενοῦς ἐπιπολάζοντος κατὰ τὴν Μ. Ἀσίαν οἱ Ἀχαιοὶ ἄποικοι τῆς Κύπρου παρέλαβον πολὺ κατόπιν καὶ ἐμόρφωσαν τὸ ἴδιον αὐτῶν ἐγγῶριον συλλαβικὸν ἀλφάβητον, καὶ διὰ τοῦτο παρουσιάζονται στοιχεῖά τινα ὁμοιότητος μεταξὺ τούτου καὶ τῶν Τρωϊκῶν σημείων.

Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Σλεῖμαν ἐν Τίρυνθι καὶ Μυκῆναις καὶ κατόπιν πολλῶν ἄλλων ἀρχαιολόγων Ἑλλήνων καὶ ξένων εἰς διάφορα ἄλλα σημεία τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν νήσων δὲν ἔλυσαν ἐπίσης τὸ ζήτημα τῆς γραφῆς ὀριστικῶς. Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν μερῶν τὰ περισυλλεγένητα στοιχεῖα γραφῆς εἶναι ἐλάχιστα καὶ οὐχὶ πολὺ σαφῆ. Εἶναι ταῦτα λίθινος τριπτῆρ ἐκ Μυκηνῶν φέρων σημεῖον ὁμοιάζον πρὸς γράμμα τοῦ Κυπριακοῦ συλλαβαρίου, ἀμφορεὺς ἐκ θαλαμοειδοῦς τάφου τῶν Μυκηνῶν μὲ τρία συνεχῆ γραμμικὰ σύμβολα, τρίτον Μυκην. ἀγγεῖον ἐκ τάφου Προνοίας παρὰ τὴν Ναυπλίαν φέρον εἰς ἐκάστην λαβὴν σημεῖον ὁμοιάζον πρὸς Ἑλληνικὸν Η, δύο ἀμφορεῖς ἐκ Μενιδίου φέροντες εἰς τὰς λαβὰς ὅμοια σύμβολα, τεμάχιον ἀγγείου ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν (1) φέρον εἰς τὴν λαβὴν συνεχεῖς χαρακτῆρας. Ὅμοια τέλος σημεῖα παρατηρήθησαν ὑπὸ τοῦ Flinders Petrie ἐπὶ τεμαχίων μυκηναϊκῶν ἀγγείων εὐρεθέντων εἰς τὸ Fayum τῆς Αἰγύπτου χρονολογουμένων κατὰ τὴν 12 Αἰγυπτιακὴν Δυναστείαν (2500 π. Χ. περίπου) καὶ κατὰ τοὺς χρόνους Τουθμῶσις τοῦ Γ' (1450-1250 π. Χ.). Τέλος χαρακτὰ τινα σύμβολα παρατηρήθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Stillman ἐπὶ τῶν ὄγκολίθων τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς αὐτοῦ (1). Τὰ

(1) Ἴδε πάντα ταῦτα παρὰ Tsuntas Manatt The Mycenaean age p. 268 κέξ.

(1) Stillman Report of the executive Comm. of the Amer. School 1880-1881 p. 47 - 49.

άνωτέρω ἀποτελοῦσι περίπου τὸ ὕλικόν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε στηριζόμενοι οἱ ἀρχαιολόγοι νὰ ἀποφανθῶσιν περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεως προελληνικῆς γραφῆς ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλὰ τὸ ὕλικόν αὐτὸ δὲν ἐθεωρήθη ἐπαρκές, ἀφ' οὗ μάλιστα πολλοὶ τὰ σημεῖα ταῦτα ἐθεώρησαν ὡς ἀσκόπους ἀντιγραφᾶς γραφικῶν σημείων ἄλλων λαῶν γενομένης παιδιᾶς ἢ μιμήσεως χάριν ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Perrot καὶ ὁ Τσοῦντας, οἱ μᾶλλον ἐνήμεροι δηλ. ἀρχαιολόγοι εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Μηκοναϊκῶν ἀρχαιοτήτων, ἀπεφάνθησαν, ὅτι δίδουσι μὲν ἀφορμὴν τὰ σημεῖα ταῦτα νὰ ὑποπτευθῆ τις τὴν ὑπαρξιν συστήματος γραφῆς προελληνικῆς, ἀλλὰ μέχρι τῆς εὑρέσεως νέων ἀφθονωτέρων καὶ μᾶλλον χαρακτηριστικῶν μνημείων πρέπει τις νὰ ἐπέχη, καὶ μᾶλλον πρέπει νὰ ἀπαντήσῃ ἀρνητικῶς εἰς τὸ ἐρώτημα τῆς ὑπάρξεως προελληνικῆς γραφῆς ἐν Ἑλλάδι (1).

Β'. Κρητικὴ γραφὴ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἄλλ' εὐθὺς κατόπιν διὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐρευνῶν αὐτοῦ ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο καταφατικῶς ὁ ὀξύνουος Ἄγγλος ἀρχαιολόγος Ἀρθοῦρος Ἐβανς (2). Οὗτος ἐθεώρησε παράδοξον τὴν θεωρίαν, ὅτι πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου δὲν ὑπῆρχε γραφὴ ἐν Ἑλλάδι, ἀφ' οὗ Αἰγύπτιοι, Χαλδαῖοι, Χεταῖοι καὶ βάρβαροι ἀκόμη λαοὶ εἶχον ἤδη ἐφεύρει καὶ μεταχειρισθῆ συστήματα γραφῆς. Αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς Μ. Ἀσίας, ὧν ἡ καταγωγὴ εἶναι μᾶλλον Εὐρωπαϊκὴ, οἱ Κᾶρες π. χ. καὶ οἱ Λύκιοι φαίνονται κατέχοντες σύστημα γραφῆς προφοινικικόν ἐξ οὗ ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ Κυπριακόν. Διὰ τοῦτο ὁ κ. Ἐβανς ἐθεώρησεν ἀδύνατον τὴν θεωρίαν περὶ μὴ ὑπάρξεως γραφῆς προφοινικικῆς ἐν ταῖς χώραις τοῦ προελληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐζήτησε νὰ εὕρῃ αὐτήν.

Ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1893 εἶδε μικρὰ τινα μνημεῖα προϊστορικῶν χρόνων, σφραγίδας τριπλεύρους καὶ τετραπλεύρους ἐκ στεατίτου φεροῦσας σειρὰς σημείων, τὰ ὅποια ἀνεγνώρισεν ὡς ἱερο-

(1) Perrot et Chipiez, Histoire de l'art, vol. VI, p. 985. Τσοῦντας Μυκῆναις, σελ. 213 καὶ ἐξῆς.

(2) A. Evans Cretan, Pictographs 1895. Τοῦ αὐτοῦ Further Discoveries of Cretan and Aegean script from Journal of Hellen. Studies XVII.

γλυφικὰ στοιχεῖα ἀγνώστου ἀλφαβήτου. Εἶναι ταῦτα κεχαραγμένα εἰς πάσας τὰς ἐπιφανείας τῶν διατρήτων σφραγίδων καὶ διαφέρουσιν οὐσιωδῶς τῶν γνωστῶν ἰδεογραφικῶν Αἰγυπτιακῶν καὶ Χεταϊκῶν χαρακτῆρων (1). Ἐρευνήσας τὰ κατὰ τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἔμαθεν ὅτι προήρχοντο ἐκ Κρήτης. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης μέρους προήρχοντο καὶ ἄλλαι ὁμοίαι σφραγίδες τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου φέρουσαι ὁμοία σημεῖα καὶ ἄλλη ἐν τῷ Ashmolean Μουσείῳ τῆς Ὀξωνίας. Διὰ ταῦτα ἐλθὼν εἰς Κρήτην ἐζήτησε συντόμως τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος ἐπιτοπίως. Κατὰ τὰ ἔτη 1894, 1895 καὶ 1896 ἐπεχείρησε τῷ ὄντι πολλὰ ταξίδια κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ἐν τῇ Κεντρικῇ καὶ Ἀνατολικῇ Κρήτῃ καὶ συνέλεξε μέγαν ἀριθμὸν τῶν μικρῶν αὐτῶν μνημείων, ἐξ ὧν ἀναμφιλέκτως κατέδειξεν, ὅτι ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχε σύστημα γραφῆς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων λίαν διαδεδομένον, καὶ δὴ διπλοῦν, ἐν μὲν ἰδεογραφικόν, ἕτερον δὲ γραμμικόν καὶ πιθανώτατα συλλαβικόν. Ὁ κ. Ἀ. Ἐβανς μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην γραφικοῦ συστήματος ἐν Κρήτῃ ἀναφέρει καὶ χωρίον τι τοῦ Διοδώρου (2), εἰς τὸ ὁποῖον ἐλαχίστην μέχρι τοῦδε εἶχον δώσει προσοχὴν, ἐξ οὗ φαίνεται, ὅτι οἱ Κρήτες εἶχον διατηρήσει ἀμυδρὰν τινα ἀνάμνησιν τοῦ πράγματος: «Φασὶν (οἱ Κρήτες) τοὺς Φοίνικας οὐκ ἐξ ἀρχῆς εὑρεῖν ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι μόνον». Ἦτοι οἱ Φοίνικες δὲν εὔρον πρῶτοι τὰ γράμματα, ἀλλ' ἔβελτίωσαν καὶ ἐτροποποίησαν αὐτὰ προϋπάρχοντα, ἢ ὅπερ τὸ αὐτὸ οἱ Κρήτες ἤξιον ὅτι ἐκέκτηντο πρὸ τῶν Φοινίκων γραφικὸν σύστημα, ὃ παραλαβόντες οἱ Φοίνικες ἐτροποποίησαν καὶ κατήρτισαν τὸ λεγόμενον Φοινικικόν.

Περίεργος δεισιδαιμονία τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἀκόμη καὶ μέχρι σήμερον εὐρέως διαδεδομένη συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν διάσωσιν πολλῶν ἐκ τῶν μικρῶν αὐτῶν ἐνεπιγράφων μνημείων καὶ εἰς τὴν ἐπιμελῆ αὐτῶν περισυλλογὴν, καὶ ἐπεβοήθησε πολὺ τὸν κ. Ἐβανς εἰς τὴν εὐκολωτέραν ἀνακάλυψιν τῶν μικρῶν αὐτῶν ἀλλὰ σπουδαίων κειμηλίων. Οἱ λίθοι δηλ. οὗτοι ἢ σφραγίδες εἶνε γνωστότατοι ἐν Κρήτῃ ἰδίως μεταξὺ τοῦ γυναικείου κόσμου τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπου καλοῦνται γαλόπετρες ἢ γαλατοῦσσεσ καὶ φέρονται ἐν εἴδει περιάπτων ὑπὸ τῶν

(1) Athenaeum N. 3478 June 1894.

(2) Διοδώρου Βιβλίον V κεφ. 74.

θηλαζουσῶν μητέρων, διότι πιστεύονται ὅτι φερόμενοι κατὰ τὴν γαλακτοτροφίαν ἐπιφέρουσιν ἄφθονον ῥοὴν τοῦ γάλακτος εἰς τὰς ἄλλως δυσγαλάκτους μητέρας. Πολλάκις τοιοῦτοι ἀρχαῖοι λίθοι θεωροῦνται ὡς κειμήλια οἰκογενειακὰ ἀκριβῶς διὰ τὴν χρησιμότητα αὐτὴν καὶ μεταβιβάζονται ἐπιμελῶς φυλαττόμενοι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ ἀπὸ μητρὸς εἰς θυγατέρα, εἴτε πωλοῦνται καὶ μισθοῦνται διὰ τὸν χρόνον τῆς γαλουχίσεως τοῦ νεογνοῦ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ περιλαμβάνονται παντὸς εἴδους διάτρητοι μικροὶ λίθοι διαφόρων σχημάτων καὶ ποικίλων συστάσεων καὶ πολλάκις καὶ διαφόρων ἐποχῶν, ἐνίοτε μάλιστα αὐταὶ εἶναι ἀπλαῖ ψῆφοι περιδεραίου ἄνευ οὐδεμιᾶς παραστάσεως, ἀλλὰ μετὰ τούτων περιλαμβανονται καὶ οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ἐκ στεατίτου ἐνεπίγραφοι καὶ ἄλλοι ἐγγεγλυμμένοι Μυκηναϊκῶν χρόνων σφραγιδόλιθοι. Οἱ ἐκ στεατίτου τρίπλευροι, τετράπλευροι, κωνικοί, φακοειδεῖς εἶναι ἔργα τέχνης καὶ προϊόντα Κρητικὰ καὶ δι' ἄλλον λόγον, ἦτοι διότι ὁ στεατίτης εἶναι ὄρυκτὸν Κρητικόν, εὐρίσκόμενος καὶ σήμερον εἰς διάφορα σημεῖα τῶν ἐπαρχιῶν Ἱεραπέτρου καὶ Βιάννου (Σαρακήνα - Κακὸν ὄρος - Καστελλιανὰ - Τσοῦτσουρος) (1). Ὁ λίθος οὗτος ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν κατὰ ἄλληλος διὰ κατασκευὴν σφραγίδων, διότι συνδυάζει δύο προτερήματα, ἦτοι ^{πρὸς} ~~περὶ~~ ἔχει λείας ἐπιφανείας καὶ λαμπρὰν ὄψιν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶναι μαλακὸς καὶ διὰ τοῦτο εὐκατέργαστος, ἀνέκαθεν δὲ φαίνεται ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ πρὸς κατασκευὴν σφραγίδων, ἐξαρτημάτων καὶ κοσμημάτων ἐν Κρήτῃ. Ἐκ τῆς Βυζαντιακῆς ἐποχῆς εὐρίσκονται περὶ ἅπαντα καὶ σταυροὶ καὶ σήμερον δὲ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις, ἐν αἷς ἐξορύσσεται, συνειθίζουσιν οἱ διάφοροι ἀγροτικοὶ ἄρχοντες (δημογέροντες, πραγματογνώμονες, ἀγροφύλακες καὶ λοιποὶ) νὰ κατασκευάζωσιν ἐξ αὐτοῦ τὰς σφραγίδας αὐτῶν.

Τὰ σχήματα τῶν σφραγίδων μὲ τὰ γραφικὰ σύμβολα εἶναι τὸ πρισματικὸν τρίπλευρον ἐπίμηκες ἢ βραχύ, τὸ τετράπλευρον ἰσόπλευρον ἢ μὲ τὰς δύο πλευράς πλατυτέρας, τὸ φακοειδὲς καὶ τέλος τὸ ἔχον μίαν πλευρὰν ἐπίπεδον καὶ τὸ ἄλλο μέρος σπειροειδές. Ἐκ τῶν σχημάτων τούτων ἀρχαιότατον φαίνεται τὸ τρίπλευρον καὶ δὴ τὸ

(1) A. Evans: Further discoveries p. 328.

βραχυτέρον τούτου είδος, διότι επί τούτου εύρισκονται τὰ ἀρχαιώτερα εἰκονογραφικά σύμβολα.

Ὁ κ. Evans ἀνάγει τὰς σφραγίδας ταύτας εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἀπεδείχθη δ' ὅμως ἐκ τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων ἐν Κρήτῃ, ὅτι αὐταὶ καὶ μάλιστα αἱ τρίπλευροι εἶναι ἀρχαιότεραι καὶ ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον καλύπτουσι τὴν δευτέραν Μινωϊκὴν ἐποχὴν τὴν ἄλλως λεγομένην Καμαραϊκὴν, ἧς ἡ ἀκμὴ τίθεται κατὰ τὸ δισχιλιοστὸν ἔτος π. Χ.

Τὰ παρατηρηθέντα ἐπὶ τῶν Κρητικῶν σφραγίδων γράμματα εἶναι δύο ειδῶν ἥτοι 1) εἰκονογραφικά ἢ ἰδεογραφικά καὶ 2) γραμμικά· τὰ πρῶτα φαίνονται ἀρχαιότερα τῶν δευτέρων, ἀλλ' εύρισκονται καὶ σφραγίδες φέρουσαι ἀναμιξ ἰδεογραφικά καὶ γραμμικά, τὸ ὅποιον δεικνύει, ὅτι ἀμφότερα τὰ συστήματα συνυπῆρξαν ἐπὶ τινὰ τοῦλάχιστον χρόνον, καὶ ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν γραμμικῶν δὲν ἐξέλιπον τὰ ἰδεογραφικά. Εἰς ἐκάστην ἐπιφάνειαν τῆς σφραγίδος εύρισκονται συνήθως 2 ἕως 3 ἀλλ' ἐνίοτε φθάνουσι καὶ μέχρι 7.

Τοῦ ἰδεογραφικοῦ συστήματος ὁ κ. Έβανς εύρε καὶ ἀντέγραψε περὶ τὰ 90 σύμβολα. Τούτων τὰ σπουδαιότερα κατὰ τάξεις διαιρούμενα εἶναι

A) Μορφαὶ ἀνθρώπινοι ἢ διάφορα μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὀφθαλμός, βραχίονες διασταυρούμενοι, χεὶρ κεκαμμένη κατὰ τὸν ἀγκῶνα, πούς κεκαμμένος κατὰ τὸ γόνυ, μαστοὶ γυναικός.

B) Ζῶα καὶ πτηνά. Κεφαλὴ τράγου, βοῦς, ἔλαφος ἢ ἔριφος, κεφαλὴ βοός, βούκρανον, ζευγος κεράτων ἐλάφου, κεφαλὴ ὄνου, ἀράχνη.

3) Ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα. Πέλεκυς ἀπλοῦς καὶ διπλοῦς, ἐγχειρίδιον, βέλος, τεκτονικά ἐργαλεῖα, ὁ ἄρθηλος τῶν σκυτέων, πρίων, σκέπαρον, ρόπαλον ἢ σκῆπτρον, λύρα, πλῆκτρον.

Δ) Μέρη οἰκίας καὶ σκευὴ οἰκιακά. Θύρα ἢ πύλη, δρύφακτος, πρόχους μεταλλικὴ ἢ πηλίνη.

E) Πλοῖα μὲ ἓνα ἰστὸν καὶ πολύκωπα, ἰχθὺς (ἴσως θύννος).

5) Διάφορα φυτά.

Z) Οὐράνια ἀντικείμενα, ἥτοι ἥλιος, ἀστὴρ μὲ ἀκτίνας εὐθείας ἢ περιστρεφομένας.

H) Γεωμετρικά π. χ. Χ, σπείραι σιγμοειδεῖς.

Θ) Ἀθέβαια καὶ δυσδιόριστα.

Ἐκ τῶν ἰδιογραφικῶν αὐτῶν σημείων 20 % περίπου δύνανται νὰ παραβληθῶσιν πρὸς Αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικά, καὶ ἄλλα τόσα πρὸς Χεταϊκὰ. Πρὸς τὰ τελευταῖα μάλιστα ἡ συγγένεια εἶναι μεγαλύτερα λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ τῶν Αἰγυπτιακῶν συμβόλων, πρὸς τὰ ὅποια γίνεται ἡ σύγκρισις· ὅθεν ἡ ἱερογλυφικὴ Κρητικὴ γραφὴ ἀποκλίνει μᾶλλον πρὸς τὴν Ἀσιατικὴν ἢ τὴν Αἰγυπτιακὴν. Τινὰ μάλιστα τῶν ἰδιογραφικῶν συμβόλων, π.χ. ἡ κεφαλὴ τοῦ λύκου μὲ τὴν γλῶσσαν κρεμαμένην ὑποδηλοῦσι συγγένειαν ἀρκετὰ στενὴν μετὰξὺ ἱερογλυφικῶν Κρητικῶν καὶ Χεταϊκῶν, ἐπίσης ὁ διπλοῦς πέλεκυς εἶναι Ἀσιατικὸς οὐχὶ Αἰγυπτιακός, καὶ ἐξ ἄλλου ἐκ τοῦ Κρητικοῦ ἱερογλυφικοῦ ἀλφαβήτου λείπουσιν ἐντελῶς τὰ συνηθέστατα Αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικά. Καὶ αὗται μὲν εἶναι αἱ ὁμοιότητες, ἀλλ' αἱ διαφοραὶ τοῦ Κρητικοῦ ἰδιογραφικοῦ συστήματος πρὸς τὰ Αἰγυπτιακὰ καὶ τὰ Χεταϊκὰ εἶναι πολλῶν περισσότεραι, καὶ αὗται πείθουσιν, ὅτι καὶ ἂν τὰ γραφικὰ ταῦτα συστήματα ἔχουσι κοινὴν ἀπομεμακρυσμένην ρίζαν καὶ συγγένειαν, ἀνεπτύχθησαν ὁμως ἰδιαιτέρως ἕκαστον καὶ ἐμορφώθησαν ἀνεξαρτήτως.

Ποία νῦν εἶναι ἡ σημασία καὶ ἡ δύναμις τῶν ἱερογλυφικῶν σημείων τοῦ Κρητικοῦ ἀλφαβήτου; Ἀμυδρὰν ἰδέαν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὰ ἀρχαιότατα δείγματα τῶν εἰκονογραφικῶν σημείων τὰ εὑρισκόμενα πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν τριπλεύρων πρισματικῶν σφραγίδων ἐκ στεατίτου τοῦ βραχυτέρου εἶδους. Εἰς ταῦτα τὸ γραφικὸν σύστημα εἶναι τὸ ἀπλούστερον καὶ ἀρμόζει τὰ εἰκονογραφικὰ σύμβολα νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἰδιογραφικῶς κατὰ τὸν φυσικώτερον τρόπον, ἤτοι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ σύμβολα ταῦτα δηλοῦσιν αὐτὰ τὰ εἰκονιζόμενα ἀντικείμενα. Εἰς τὰ ἀρχαιότατα ταῦτα δείγματα ὀφίσταται προσωπικὴ τις ἀναφορὰ τῶν εἰκονιζομένων πρὸς τὸν κάτοχον τῆς σφραγίδος. Συνήθως εἰς τὴν μίαν πλευρὰν εἰκονίζεται ἀνθρωπίνη μορφή, ἥτις πιθανώτατα δηλοῖ αὐτὸν τὸν κύριον τῆς σφραγίδος, τὰ δὲ ἄλλα σύμβολα ὑποδηλοῦσι δι' εἰκόνων τὸ ἔργον, τὸ ἐπάγγελμα ἢ τὴν ιδιότητα τοῦ εἰκονιζομένου κατόχου. Ὅταν π. χ. εἰκονίζωνται ζῶα, βοῦς ἢ αἰξὶς ἢ ἀγγεία (γαλακτοφόρα πιθανῶς), δηλοῦνται διὰ τούτων ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος ἰδιοκτῆτης εἶναι κάτοχος ποιμνίων ἢ βουκολίων, πλοῖον δηλοῖ ναυτικόν, λύρα μουσικόν, ἰχθύες ἀλιεῖα, κάμηλος καὶ στρουθοκάμηλος ἐμπορευόμενον μὲ τὰς ἀκτὰς τῆς

Συρίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Εἰς ἄλλην σφραγιδα εἰκονίζεται κυνήγιον ἐλάφου, εἰς ἄλλας φαίνονται στιγμαὶ ἢ ἀριθμοὶ κατὰ σύστημα δωδεκαδικόν, ὥστε εἰς τὰς πρωτογόνους ταύτας σφραγίδας βλέπομεν τὰ ἔργα καὶ τὰς συνήθεις ἀσχολίας τοῦ κτήτορος, τὰ πλοῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐταξείδευε, τὴν λύραν ἣν ἔπαιζε, τὰ ποίμνια καὶ τὰ οἰκιακὰ ζῶα τὰ ὅποια ἔτρεφε, τὰ θήρια τὰ ὅποια ἐθήρευεν, καὶ τὸ δωδεκαδικόν σύστημα, τὸ ὅποιον μετεχειρίζετο κατὰ τὰς ἐμπορικὰς αὐτοῦ συναλλαγὰς.

Αἱ ἀπλούστεραι αὐταὶ ἰδεογραφικαὶ παραστάσεις, τῶν ὁποίων ἡ σημασία κατὰ τινα τρόπον ἐξευρίσκεται παρήγαγον κατὰ μικρὸν τοὺς ἄλλους εἰκονογραφικοὺς τύπους, ἐν οἷς ἡ σημασία δὲν εἶναι πλέον καταφανής, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἐπικρατεῖ σημασία συνθηματικῆ.

Πλὴν τῶν ἰδεογραφικῶν συμβόλων ὁ κ. Έβανς εἶδε καὶ ἀντέγραψε καὶ σύμβολα γραμμικοῦ συστήματος. Ταῦτα δὲν ἀναφαίνονται εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους σφραγιδολίθους, ἀλλὰ παρουσιάζονται κατὰ μικρὸν καὶ ἐπὶ τινα χρόνον συνυπάρχουσι ἀναμειγμένα μετὰ τῶν ἰδεογραφικῶν. Τινὲς τῶν γραμμικῶν τούτων χαρακτήρων ἐν τούτοις εἶναι τόσον παλαιοί, ὥστε δύνανται νὰ ἀναχθῶσι μέχρι τῆς 12 Αἰγυπτιακῆς Δυναστείας. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι οἱ γραμμικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες δὲν παρήχθησαν ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν, ἀλλ' ὅτι ἐγεννήθησαν ἐξ ἄλλου συστήματος γραφῆς ἐπίσης ἀρχαίου ὅσον καὶ τὸ ἱερογλυφικόν. Οἱ γραμμικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες παρετηρήθησαν ἐν Κρήτῃ εἰς μνημεῖα ποικιλώτερα τῶν φερόντων τοὺς ἱερογλυφικοὺς χαρακτῆρας* εὐρίσκονται δηλ. γραμμικοὶ χαρακτῆρες πρῶτον ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν σφραγιδολίθων οἰουδήποτε σχήματος, τριπλεύρων, τετραπλεύρων, κωνοειδῶν, φακοειδῶν καὶ τῶν λοιπῶν, ἔπειτα εἰς ἐξαρτήματα κοσμηματικὰ καὶ σφονδύλια ἐξ ἀρχαιοτάτων Κρητικῶν στρωμάτων, ὅποιον λ. χ. τὸ τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου παρὰ τὴν Φαιστόν (1), ἐπ' ἀγγείων λιθίνων ὅπως εἶναι ἐν ἀπὸ Γουλᾶ καὶ ἄλλο ἀπὸ Πρόδρομον Βοτσάνον (2), ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων Κνωσοῦ καὶ εἰς ἓνα ἐκ Φαιστοῦ, καὶ τὸ χαρακτηριστικώτερον παράδειγμα γραμμικοῦ συστήματος, εἰς τὴν ἐκ στεατίτου τράπεζαν τῶν προσφορῶν τὴν εὐρεθεῖσαν κατὰ τὸ 1895

(1) A. Evans, Cretan Pictographs p. 105 κέξ.

(2) Αὐτόθι σελ. 9, 10. fig. 4, 5.

εἰς τὸ σπήλαιον Ψυχροῦ τὸ Δικταῖον Ἱερὸν τῶν Λυκτιῶν(1). Εἰς τὸ γραμμικὸν τοῦτο σύστημα πρέπει ἤδη νὰ ὑπαχθῶσι καὶ τὰ γραμμικὰ σύμβολα τὰ παρατηρηθέντα εἰς τὰς λαβὰς τῶν ἀγγείων τῶν Μυκηναῶν, τοῦ Μενιδίου, τῆς Ναυπλίας, τοῦ Σιφνίου λίθου καὶ τὰ ἐπὶ τῶν Μυκην. ἀγγείων τοῦ Fayoum, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν προηγουμένως.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐνεπιγράφων μνημείων συνάγονται χαρακτηριστικῆς γραμμικοὶ 32. Ἐκ τούτων 18 περίπου ὁμοιάζουσι πρὸς γράμματα τοῦ Κυπριακοῦ συλλαβαρίου, ἄλλα δὲ πρὸς τὰ Φοινικικὰ καὶ τὰ ἐκ τούτου παραχθέντα ἀρχαῖκὰ Ἑλληνικὰ, ἐξ ὧν ὁ κ. Ἐβανς κατήρτισε πίνακα συγκριτικόν, ἐν ᾧ παραθέτει καὶ συγκρίνει τὰ γραμμικὰ σύμβολα τῶν ἀλφαβήτων τούτων, ὑποδηλών διὰ τούτου ὅτι θεωρεῖ πιθανὴν τὴν ἰδέαν, ὅτι καὶ ἂν τὸ Κυπριακὸν καὶ τὸ Φοινικικὸν ἀλφάβητον δὲν παρήχθησαν ἀμέσως ἐκ τοῦ Κρητικοῦ, τούλάχιστον θὰ ἔχωσι πάντα ταῦτα κοινὴν τὴν ῥίζαν, ἐγεννήθησαν δηλ. καὶ ἀνεπτύχθησαν ἐξ ἀρχαιοτέρου γραμμικοῦ συστήματος τῆς Δυτικῆς Ἀσίας. Τότε κατανοεῖται καλύτερον καὶ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Διοδώρου περὶ τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου.

Περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς δυνάμεως τῶν γραμμικῶν τούτων συμβόλων οὐδὲν ἀπολύτως γνωρίζομεν, διότι βεβαίως ἡ σημασία αὐτῶν εἶναι συνθηματική. Τὴν κλεῖδα πρὸς ἐρμηνείαν τῶν στοιχείων τοῦ ἀλφαβήτου τούτου μόνον ἡ εὑρεσις κειμένου κατὰ διπλοῦν σύστημα γεγραμμένου θὰ ἠδύνατο νὰ μᾶς παράσχη. Ἐκεῖνο μόνον τὸ ὅποιον θεωρεῖται πιθανόν, εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι συλλαβικόν ὅπως τὸ Κυπριακόν, ἕκαστον δηλ. στοιχεῖον τοῦ ἀλφαβήτου δὲν ἀντιπροσωπεύει μίαν λέξιν ὀλόκληρον ἢ μίαν ἔννοιαν ὅπως τὸ ἰδεογραφικόν, οὐδὲ πάλιν ἓνα μόνον φθόγγον, ὅπως τὸ Ἑλληνικόν, ἀλλὰ μίαν συλλαβὴν. Ἡ διεύθυνσις τῶν γραμμάτων εἶναι ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ.

Κεφαλαιωδῶς οὕτω δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἐκ τῶν Κρητικῶν μνημείων συναχθεῖσαν θεωρίαν τοῦ κυρίου Ἐβανς πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κρήτης περὶ τῆς προελληνικῆς γραφῆς. Κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς ἐμφάνεισος τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχε σύ-

(1) A. Evans, Further discoveries p. 350-361 fig. 25-27.

στημα γραφῆς καὶ ἐφ' ἄλλας μὲν χώρας, ὅπου ἤκμαζεν ὁ προελληνικὸς πολιτισμὸς, μάλιστα δὲ πάντων ἐν Κρήτῃ. Τοῦ συστήματος τούτου εὐρηναὶ δύο φάσεις, μία μὲν ἡ εἰκονογραφικὴ παρατηρηθεῖσα μέχρι τοῦδε ἐν Κρήτῃ καὶ ἔχουσα ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸ Αἰγυπτιακὸν ἱερογλυφικὸν καὶ ἀκόμη περισσότερον πρὸς τὸ Χεταϊκόν, ἀλλ' ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τούτων. Δευτέρα φάσις εἶναι ἡ γραμμικὴ, οὕσα συλλαβικὴ τὸν χαρακτῆρα, ὅπως τὸ κατόπιον Κυπριακὸν καὶ ἔχουσα πολλὰ τὰ κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τὸ Κυπριακὸν τὸ Φοινικικὸν καὶ τὸ ἀρχαϊκὸν Ἑλληνικόν. Τὸ γραμμικὸν τοῦτο σύστημα φαίνεται ὅτι ἔλαβεν εὐρύτεραν διάδοσιν τοῦ ἱερογλυφικοῦ καὶ διὰ τοῦτο δειγμάτων αὐτοῦ εὐρέθησαν καὶ ἐκτὸς τῆς Κρήτης ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ταῖς νήσοις. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι πιθανόν, ὅτι προῆλθεν ἐξ Ἀσίας, ὅπου ἐπεχωρίαζε καὶ ὀπόθεν ἔλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ συγγενῆ ἀλφάβητα Κυπριακὸν καὶ Φοινικικόν.

Γ'. Ἀρχεῖα Κρητικὰ καὶ ἄλλα ἐνεπίγραφα μνημεῖα εὐρεθέντα κατὰ τὰς ἐν Κρήτῃ ἀνασκαφάς.

Τὴν λαμπροτάτην ἀπόδειξιν καὶ ἐπαλήθευσιν τῆς θεωρίας τοῦ κ. Ἐβανς περὶ ὑπάρξεως γραφῆς λίαν ἀνεπτυγμένης καὶ διαδεδομένης ἀπὸ μακροῦ χρόνου παρέσχον αἱ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου ἀρξάμεναι ἀνασκαφαί. Αὐτὸς ὁ κ. Ἐβανς πρῶτος ἐξέχωσε τὰ Κρητικὰ ἀρχεῖα τοῦ Κνωσίου ἀνακτόρου, ὕστερον δὲ καὶ οἱ Ἴταλοὶ ἐν Ἀγίᾳ Τριάδι παρὰ τὴν Φαιστόν.

Τὰ εὐρεθέντα ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Κνωσοῦ γραφικὰ μνημεῖα περὶ τὰ δισχίλια τεμάχια ἀκέραια καὶ μὴ εἶναι πινακίδες ἐκ πηλοῦ ἐπὶ τῶν ὁποίων δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου ἐχαράχθησαν τὰ γράμματα, ὅτε ὁ πηλὸς ἦτο ἀκόμη μαλακός, ἔχουσαι κατὰ τοῦτο ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὰς πηλίνους ἐνεπιγράφους πλίνθους τῶν Βαβυλωνίων μὲ τὰς σφηνοειδεῖς ἐπιγραφάς.

Αἱ πηλίναι πινακίδες τῆς Κνωσοῦ ἔμενον ὠμαί, ἀλλ' ὅτε ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ τοῦ Κνωσίου ἀνακτόρου διὰ πυρός, ἐν μέρος αὐτῶν ὑποστὰν ἰσχυρὰν καῦσιν ἐν τῇ φοβερᾷ πυρκαϊᾷ ὠπτήθη καὶ οὕτω διεσώθη μέχρις ἡμῶν, καὶ τὸ παμφάγον πῦρ τὸ ἀφανίσαν τόσας βιβλιοθήκας τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐφάνη τοῦ-

ναντίον σωτήριον καὶ εὐεργετικὸν καὶ διεφύλαξε δι' ἡμᾶς τὰ σπουδαῖα ταῦτα μνημεῖα.

α'. Τὸ γραμμικὸν εἶδος.

Ὁ μέγιστος ὄγκος τῶν πινακίδων περιέχει γράμματα τοῦ γραμμικοῦ εἴδους. Αἱ πινακίδες εἶναι ἐπιμήκεις γλωσσοειδεῖς στενούμεναι μικρὸν καὶ λεπυνόμεναι κατὰ τὰ ἄκρα ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ἀκμήν, καὶ παχυνόμεναι κατὰ τὸ μέσον· ἡ μία ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίπεδος καὶ ἐπὶ ταύτης εὐρηται ἡ ἐπιγραφή εἰς μίαν ἢ δύο σειράς· ὀπισθεν κυρτοῦται συνήθως. Τὸ μῆκος τῶν γλωσσοειδῶν πινακίδων ποικίλλει ἀπὸ $4\frac{1}{2}$ μέχρι $9\frac{1}{2}$ ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, τὸ δὲ πλάτος ἀπὸ 1 μέχρι 7 ἑκατοστῶν. Συνήθως τὰ γράμματα εἶναι γεγραμμένα εἰς δύο σειράς καὶ διευθύνονται ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἐνίοτε εὐρηται γράμματά τινα καὶ εἰς τὴν ὀπισθεν ἐπιφάνειαν ἐν εἴδει ὀπισθογραφῆσεως, ἢ εἶναι καὶ ἡ ὀπισθεν ἐπιφάνεια κανονικῶς γεγραμμένη, ὅπως καὶ ἡ ἔμπροσθεν. Πλὴν τῶν μικρῶν αὐτῶν γλωσσοειδῶν πινακίδων εὐρέθησαν καὶ ἄλλαι μεγαλύτεραι τετραγώνου ὀρθογωνίου σχήματος ὁμοιάζουσαι πρὸς σελίδα σημερινοῦ βιβλίου ὄγδου σχήματος με πολλὰς σειράς γραμμάτων κατὰ πλάτος. Πρὸς εὐκολίαν καὶ ὀδηγίαν τοῦ γράφοντος εἶχον χαραχθῆ πρὸ τῆς γραφῆς γραμμαὶ ὀριζόντιοι εἰς ἐκείνας μάλιστα τὰς πινακίδας, ἐν αἷς αἱ σειραὶ τῶν γραμμάτων ἦσαν πλείονες τῶν δύο.

Αἱ πινακίδες τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ εὐρέθησαν κατὰ μεγάλας συστάδας (depots) εἰς διάφορα δωμάτια καὶ διαδρόμους καὶ ἦσαν προφανῶς φυλαγμένα ἐντὸς κιβωτίων ξυλίνων, πηλίνων, γυψίνων, ὧν τεμάχια καὶ ἔχνη εὐρίσκοντο παρὰ τὰς πινακίδας. Ἀφ' οὗ περιεκλείοντο ἐντὸς τῶν κιβωτίων τὰ γραπτὰ αὐτὰ μνημεῖα, τὰ κιβώτια ἠσφαλιζόντο καλῶς σφραγιζόμενα διὰ σφραγίδων ἐκ πηλοῦ, ὧν εὐρέθησαν ἀρκεταὶ παρὰ τοὺς σωροὺς τῶν πινακίδων· αἱ πῆλιναι αὐταὶ σφραγίδες φέρουσι τύπους ἐκ Μυκηναϊκῶν ἐγγεγλυμμένων λίθων τῆς καλλίστης ἐποχῆς τῆς τέχνης. Πρὸς περισσοτέραν δὲ ἀκόμη ἀσφάλειαν τῶν ἀρχείων οἱ πῆλιναι αὐτοὶ σφραγιδοτύποι ἐπεσημαίνοντο γράμμασι χαρακτοῖς ὑπὸ ἐλεγκτοῦ ὡς φαίνεται ὑπαλλήλου, καὶ ἀκόμη ὀπισθογραφοῦντο δι' ἄλλων χαρακτῶν γραμμάτων τοῦ αὐτοῦ

γραμματικοῦ συστήματος. Αἱ πολλαπλαῖ αὐται προφυλάξεις δεικνύουσι μὲν τὴν σημασίαν, ἣν οἱ ἔνοικοι τοῦ ἀνακτόρου ἀπέδιδον εἰς τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐνεπιγράφων αὐτῶν μνημείων, μαρτυροῦσι δὲ ταύτοχρόνως τὴν πολυχρόνιον πείραν τῶν ἐντεταγμένων τὸν καταρτισμὸν τῶν Κρητικῶν ἀρχείων ὑπαλλήλων.

Τὸ γραμμικὸν σύστημα, εἰς ὃ εἶναι γεγραμμένοι αἱ πινακίδες Κνωσοῦ, εἶναι αὐτὸ τοῦτο, τὸ ὅποσον εἶχε παρατηρήσει ὁ κ. Έβανς εἰς τὰς σφραγίδας, τὰ πήλινα καὶ λίθινα ἀγγεῖα, εἰς τὴν τράπεζαν τῶν σπονδῶν τοῦ Δικταίου καὶ εἰς τοὺς ὄγκολίθους τῶν Κρητικῶν ἀνακτόρων. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν συμβόλων τῶν παρατηρηθέντων μέχρι τοῦδε εὐδιακρίτως ἐπὶ τῶν πινακίδων εἶναι ἐβδομήκοντα. Τούτων δέκα μὲν ἔχουσι ὁμοιότητα πρὸς γράμματα τοῦ Κυπριακοῦ συλλαβarioυ, δέκα δὲ ἄλλα πρὸς τὰ τοῦ Φοινικικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Τὰ γραμμικὰ Κρητικὰ σύμβολα φαίνεται ὅτι ἦσαν συλλαβικὰ (ὅπως τοῦ Κυπριακοῦ), τοῦτο δὲ τὸ εἰκάζομεν ἐκ διαιρετικῶν τινῶν σημείων εὐρισκομένων ἐνιαχοῦ μεταξὺ τῶν λέξεων, καὶ διευθύνονται σταθερῶς ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ.

Μεταξὺ τῶν γραμμικῶν χαρακτήρων τῶν πινακίδων Κνωσοῦ διακρίνονται καὶ τινὰ εἰκονογραφικὰ καὶ ἄλλα πάλιν γραμμικὰ μὲν τὴν κατασκευὴν ἀλλὰ μαρτυροῦντα τὴν ἐκ τῶν εἰκονογραφικῶν καταγωγὴν των. Οὕτω π. χ. εὐρίσκομεν ἀνθρωπίνην κεφαλὴν, τὸν λαιμόν, τοὺς διασταυρουμένους βραχίονας, πετόμενον πτηνόν, θύραν μετὰ τριῶν ἢ τεσσάρων ἐγκαρσίων δοκῶν, τὸν δρύφακτον, θρόνον μὲ ὑψηλὸν ἐρείσινωτον, δένδρον καὶ φύλλον. Ἐπειτα εὔρηται ἐν ταῖς πινακίσιν αὐταῖς καὶ ἀριθμὸς τις στοιχείων καθαρῶς ἰδεογραφικός, ἕκαστος δηλ. τῶν εἰκονογραφικῶν αὐτῶν χαρακτήρων ἀντιπροσωπεύει μίαν ἰδέαν, ἐν πρᾶγμα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ εἰκονογραφικὰ σημεῖα τὰ εἰκονίζοντα ἄρματα, ἵππους, ἀνθρώπους (πιθανῶς δούλους), πελέκεις, δόρατα, βέλη, τάλαντα, ἀγγεῖα μεταλλικὰ καὶ πήλινα, οἰκίας, σιτοβολῶνας, χοίρους, στάχυν, διάφορα εἶδη δένδρων καὶ ἄνθος κροκοειδὲς πρὸς παρασκευὴν ἀρώματος ἢ βαφῆς.

Πλὴν τῶν κυρίως γραφικῶν χαρακτήρων παρετηρήθησαν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν ἀνευ ἀμφιβολίας ἐπὶ τῶν πλείστων πινακίδων τοῦ γραμμικοῦ συστήματος καὶ ἀριθμοὶ ἀνήκοντες εἰς σύστημα δεκαδικὸν καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὸ Αἴγυπτιακὸν ἀριθμητικὸν σύστημα. Αἱ μονάδες

δηλοῦνται δι' ἴσου ἀριθμοῦ γραμμῶν καθέτων, αἱ δεκάδες διὰ γραμμῶν ὀριζοντίων, αἱ ἑκατοντάδες διὰ μικρῶν κύκλων, αἱ χιλιάδες διὰ κύκλων ἐχόντων τέσσαρας ἀκρέμονας πρὸς τὰ ἐξω σταυροειδῶς τεταγμένους καὶ ἡ μυριάς ἴσως διὰ τοῦ σημείου τῶν χιλιάδων μετὰ γραμμῆν ὀριζοντίαν ἐντὸς κύκλου. Αἱ πινακίδες αἱ φέρουσαι τοὺς ἀριθμοὺς ὑπετέθη δικαίως ὅτι εἶναι λογαριασμοί, ἀποδείξεις, εὑρετήρια πραγμάτων τοῦ ἀνακτόρου, αἱ δὲ φέρουσαι τὰ ἄρματα, τοὺς ἵππους, τοὺς τροχοὺς, τὰ βέλη, τοὺς δούλους ἀκολουθούμενα ὑπὸ ἀριθμῶν εἶναι κατάλογοι τῶν ἀποθηκῶν καὶ τοῦ ὀπλοστασίου τοῦ βασιλικῆ ἀνακτόρου. Εἰς ἄλλας πινακίδας τῶν ἀριθμῶν προηγούμεναι σταθερῶς ἐπαναλαμβανόμενα σύμβολά τινα στερεότυπα, τὰ ὅποια ἐξηγοῦνται ὡς δηλοῦντα μέτρα καὶ σταθμά. Εἰς ἀποθήκην πρὸς δυσμάς τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ παρὰ τὴν λιθόστρωτον ὁδόν, εὑρέθησαν πινακίδες, ἐν αἷς καταγράφονται βέλη, τροχοὶ ἄρμάτων, σκελετοὶ ἄρμάτων, δόρατα καὶ τὰ ὅμοια. Μία τῶν πινακίδων αὐτῶν ἀναγράφει διὰ τοῦ γνωστοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος 6010 βέλη, μία ἄλλη 2630, ἄλλη 478 τροχοὺς (1). Καὶ πράγματι ἐκεῖ πλησίον εὑρέθησαν δύο σωροὶ χαλκῶν βελῶν, τὰ ὅποια ἦσαν φυλαγμένα ἐντὸς ξυλίνων κιβωτίων, ὧν ἐσώθησαν ἔχνη τινὰ καὶ αἱ ὀρειχάλκινοι λαβαί, πλησίον δὲ εὑρέθησαν καὶ οἱ ἐκ πηλοῦ σφραγιδοτύποι, δι' ὧν ἦσαν ἠσφαλισμένα τὰ κιβώτια. Τὰ βέλη εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ θὰ ἐχρησίμευον πρὸς θήραν μικρῶν ζώων καὶ πτηνῶν.

Ἐκτὸς τῶν πινακίδων μικρὰ σύμβολα εὑρέθησαν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Κνωσοῦ καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀντικειμένων. Ἐπὶ πλείστων π.χ. ὀγκολιθῶν τοῦ ἀνακτόρου παρατηροῦνται τοιαῦτα σύμβολα, τὰ ὅποια καὶ ἂν εἶναι σήματα τῶν λιθοκόπων, εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ ἐν χρήσει γραμμικοῦ συστήματος. Ἐπειτα τοιαῦτα γράμματα παρατηρήθησαν ἐντὸς δύο κωνικῶν ποτηρίων ἀνώτων γεγραμμένα διὰ μέλανος πιθανῶς σηπίας καὶ καλάμου τὰ γράμματα ταῦτα ἔχουσιν ἀπόχρωσιν τινα ταχυγραφικὴν (cursive) (2). Τὸ εὑρημα τοῦτο δεικνύει ὅτι οἱ γραφεῖς τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ εἶχον διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως ἀποκτηθεῖ μεγάλην ἐμπειρίαν γραφῆς, πιθανῶς δὲ ὅπως καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ὑπῆρχε ἰδιαιτέρα τάξις γραφῶν ἀσχολουμένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν

(1) A. Evans, Brit. Sch. Ann. X (1904) 3. 54 seqq.

(2) A. Evans, Brit. Sch. Ann. VIII (1902) p. 109 fig. 66.

σύνταξιν και γραφήν τῶν ποικίλων γραπτῶν ἀρχαίων και ἄλλων γραφικῶν μνημείων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἀνακτόρου. Ἐπειτα τὸ μέγα πλῆθος τῶν πηλίνων σφραγισμάτων τῶν συλλεχθέντων ἐν Κνωσῶ, Ζάρκφ, Ἀγία Τριάδι, Γουριᾶ πιθανώτατα προέρχονται ἐκ γραπτῶν μνημείων, ἐξ ἀλληλογραφίας ἢ ἄλλου εἶδους ἐγγράφων, τὰ ὅποια θὰ ἦσαν γεγραμμένα ἐπὶ ὕλης φθαρτῆς παπύρου, διφθερῶν και τῶν ὁμοίων, και τὰ ὅποια ἔνεκα τούτου ἀπώλοντο, ἀλλ' ἔσωσαν τὰς πηλίνας σφραγίδας δι' ὧν ἦσαν ἐσφραγισμένα. ὅπως δηλ. συνέβη εἰς πλείστα τῶν χρυσοβούλλων, ἀργυροβούλλων και μολυβδοβούλλων ἐγγράφων τῆς Βυζαντιακῆς ἐποχῆς, ἐν οἷς τὰ μὲν ἐγγραφα ἐκ χάρτου ἢ περιγαμνηῆς ἀπώλοντο, ἐσώθησαν ὁμως ἐνίοτε αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰ μεταλλικαὶ βούλλαι.

Εἰς ἓνα ἐκ τῶν δύο θησαυρῶν τοῦ Κνωσίου ἀνακτόρου τῶν περιεχόντων τὰ ἐκ πορσελλάνης περίφημα χρωματιστὰ εἰδῶλα και ἄλλα ἱερὰ πράγματα εὑρέθησαν και γραπτὰ τινὰ πῆλινα μνημεῖα φέροντα γράμματα τοῦ γραμμικοῦ συστήματος δεικνύοντα παραλλαγὰς τινὰς ἀπὸ τῶν τέως ἐγνωσμένων τῶν γραμμικῶν χαρακτήρων και ἴδια χαρακτηριστικά. Εἶναι δὲ ταῦτα πινακίς πηλίνη ὀρθογωνίου σχήματος ἑλλιπῆς και ὀπισθόγραφος, βῶλος πηλοῦ και δύο δίσκοι πηλίνοι (1). Παρὰ τὸν μικρὸν τῶν ἀριθμῶν τὰ μικρὰ ταῦτα γραπτὰ μνημεῖα ἔχουσι σπουδαίαν σημασίαν, διότι ἀντιπροσωπεύουσι στάδιον ἀναπτύξεως τοῦ γραμμικοῦ συστήματος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχαιότερον τοῦ ἀντιπροσωπευομένου ὑπὸ τοῦ μεγάλου πλῆθους τῶν Κνωσίων πινακίδων. Ὁ κ. Evans διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἀρχαιότερον αὐτὸ εἶδος ἐκάλεσε τάξιν Α, τὸ δὲ νεώτερον εἰς ὃ εἶναι γεγραμμένα πάντα σχεδὸν τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου Κνωσοῦ τάξιν Β. Ἡ τάξις Α ἐγνώσθη κάλλιον, ἀφ' οὗ ἀνεκαλύφθησαν αἱ πινακίδες Ἀγίας Τριάδος και ἄλλων τινῶν μερῶν τῆς Κρήτης, αἱ ὅποια εἶναι γεγραμμένα κατὰ τὸ ἀρχαιότερον αὐτὸ γραμμικὸν σύστημα. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων γραμμικῶν συστημάτων ὑπάρχουσι πλείστα στοιχεῖα κοινά, ἀλλὰ παρατηροῦνται και διαφοραὶ τινες, ἐξωτερικαὶ μὲν, τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τῶν πινακίδων και ἡ σκόπιμος ὀπτησις αὐτῶν εἰς τὴν τάξιν Α, ἐσωτερικαὶ δὲ εἶναι τὸ διάφορον σχῆμα ἀρκετῶν σημείων και διαφορὰ τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος. Ἐπειτα ἡ τάξις

(1) A. Evans, Brit. Sch. Ann. IX p. 51 fig. 27.

Α παρουσιάζει στοιχειά τινα ἔχοντα περισσότεραν συγγένειαν πρὸς τὸ εἰκονογραφικὸν εἶδος ἢ ἡ τάξις Β, διὰ τοῦτο καὶ ἡ τάξις Α ἐθεωρήθη ἀρχαιότερα τῆς Β. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάλιν παρατηρήθη ὅτι ἐν τῇ Α τάξει στοιχειά τινα εἶναι μᾶλλον προωδευμένα ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τῆς Β, εἰκάζεται ὅτι ἡ τάξις Β δὲν παρήχθη κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς Α, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον παράλληλος πρὸς αὐτὴν καὶ τὰ δύο συστήματα εἶναι συγγενῆ ἔχοντα κοινὴν τὴν καταγωγὴν ἀλλὰ διατηρήσαντα αὐτοτελείαν τινα καὶ ἀνεξαρτησίαν ἐν τῇ περαιτέρω ἐξελίξει καὶ διαμορφώσει των. Διατί εἰς τὸ ἀνάκτορον Κνωσοῦ εὐρέθησαν καὶ τὰ δύο συστήματα δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐρμηνευθῇ ἴσως ὑποδηλοῦσι δυναστικὴν μόνον μεταβολήν, διότι περὶ φυλετικῆς διαφορᾶς δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ἀφ' οὗ τὰ δύο γραμμικὰ συστήματα εἶναι τοσοῦτον συγγενῆ.

6. Τὸ ἱερογλυφικὸν εἶδος.

Ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Κνωσοῦ εὐρέθησαν πῆλινα ἔγγραφα καὶ τοῦ ἱερογλυφικοῦ συστήματος (1), αὐτοῦ ἐκείνου, τὸ ὅποιον εἶχε γνωσθῆ διὰ τῶν Κρητικῶν σφραγίδων, ὅς ἀνεφέραμεν προηγουμένως. Τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ συστήματος τούτου εὐρέθησαν εὐάριθμα καὶ εἰς ἓν μόνον σημεῖον τοῦ Ἀνακτόρου, ἧτοι ἐν στενῷ δωματίῳ κλείοντι πρὸς βορρᾶν τὸν μέγαν διάδρομον τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Κνωσίου Μεγάρου. Τὸ σχῆμα τούτων δὲν εἶναι τὸ σύνθετες σχῆμα τῶν Κνωσίων πινακίδων τοῦ γραμμικοῦ συστήματος, ἀλλὰ διάφορον, εἶναι ῥάβδοι τετράγωνοι (καὶ μία τριγωνικὴ) φέρουσαι ὀπὴν κατὰ τὸ ἓν ἄκρον πρὸς ἀνάρτησιν, ἔπειτα βῶλοι τινες πῆλινοι ἐν σχήματι ὀστρέου διθύρου μὲ ὀπὴν κατὰ τὴν βαλβίδα καὶ τέλος τρίπλευροι πρισματικαὶ κεκαμμένοι ἐν σχήματι μηνοειδεῖ διάτρητοι κατὰ μῆκος τοῦ μεγάλου ἄξονος. Πᾶσαι αὗται αἱ πινακίδες εἶναι ἐπίτηδες ὠπτημέναι ἐπιμελῶς. Αἱ πινακίδες αὗται παρουσιάζουσιν ἰδιογραφικοὺς χαρακτῆρας ἀλλ' ὑπὸ μορφήν μᾶλλον γραμμίζουσιν ἢ οἱ χαρακτῆρες τῶν σφραγίδων καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι εἶναι νεώτεραι τῶν σφραγίδων καὶ ὅτι ἐπηρεάσθησαν πλείοτερον ὑπὸ τοῦ γραμμικοῦ συστήματος. Αἱ πινακίδες αὗται φέρουσιν ἀναμείκτους μετὰ τῶν εἰκονογραφικῶν καὶ πλείστους καθαρῶς γραμμικοὺς. Εἰς τὰς πινακίδας

(1) A. Evans, Brit. Sch. Ann. VI (1900) p. 59 seqq.

ταύτας παρουσιάζονται πλὴν τῶν γνωστῶν ἤδη ἐκ τῶν σφραγίδων ἰδεογραφικῶν σημείων καὶ νέα ἄγνωστα τέως καὶ οὕτως ἀναβιβάζεται ἤδη ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἰδεογραφικῶν χαρακτήρων εἰς μίαν ἑκατοντάδα. Ἐκ τῶν νέων χαρακτήρων ἀναφέρομεν τὴν ἐπτάχορδον λύραν, ἐρογαλεῖα ξυλουργοῦ, ρυκάνην καὶ ἀλφάδιον, κεφαλὴν κυνός, μελίσσας, χειριδοειδὲς ἀντικείμενον ἔχον πιθανῶς σχέσιν μὲ τὴν μελισσοκομίαν, κλάδον ἐλαίας. Τινὰ τούτων εἶναι κυρίως ἰδεογραφικά, ἦτοι ἀποδίδουσιν ἀμέσως δι' εἰκόνος τὴν σημασίαν τοῦ συμβόλου π. χ. πλοῖον, πίθαι πλήρεις καρπῶν κτλ. Ἐνίοτε αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταὶ συνοδεύονται ὑπὸ ἀριθμῶν ἀλλὰ διαφόρου ἀριθμητικοῦ συστήματος καὶ οὐχὶ τόσον σαφοῦς ὅπως εἰς τὰς γραμμικὰς πινακίδας. Καὶ ἡ διάταξις τῶν γραμμάτων εἰς τὰς ἰδεογραφικὰς αὐτὰς πινακίδας δὲν εἶναι τόσον τυπικὴ ὅπως εἰς τὰς γραμμικὰς ἀλλὰ παρουσιάζει μᾶλλον πολὺπλοκον ποικιλίαν· ἐνίοτε ἀναγνωρίζεται βουστροφηδὸν διάταξις. Καὶ τὸ ἱερογλυφικὸν τοῦτο σύστημα εἶναι ἀνεξάρτητον τοῦ γραμμικοῦ, καίτοι εἴπομεν ἤδη ὅτι καὶ εἰς τὰ ἱερογλυφικὰ κείμενα ἀναμειγνύονται γραμμικοὶ χαρακτήρες καὶ ἀντιστρόφως. Ἐν γένει δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὀλίγα στοιχεῖα ἔχουσι κοινὰ τὰ δύο συστήματα, καὶ ὅτι ἀπὸ διαφόρου ἀρχῆς ἕκαστον ὠρμήθη καὶ ἀνεξαρτήτως ἐσηματίσθη καὶ διεμορφώθη. Καὶ εἶναι μὲν τυπολογικῶς τὸ ἱερογλυφικὸν σύστημα ἀρχαιότερον, ἀλλὰ πάλιν κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὴν διάταξιν τὸ γραμμικὸν δεικνύει μεγαλύτεραν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον.

Ἐθεωρήθη παράδοξον, ὅτι αἱ ἱερογλυφικαὶ πινακίδες εὑρέθησαν εἰς ἓν μόνον σημεῖον καὶ δὴ ἐντὸς διαμερίσματος ἐκ τῶν νεωτέρων τοῦ ἀνακτόρου. Ὁ κ. Ἐβανς προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ φαινόμενον τοῦτο ὑποθέτων, ὅτι τὸ ἱερογλυφικὸν αὐτὸ εἶδος τῆς γραφῆς ἐπεχωρίαζε κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην, ὅπου κατέφικον οἱ Ἐτεοκρητες, φύλον καὶ τότε καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν ἐντελῶς διάφορον τοῦ Μυκηναϊκοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ὅτι αἱ πινακίδες αὐταὶ προέρχονται ἐκ τούτων καὶ δηλοῦσιν ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Κνωσίου ἀνακτόρου οἱ Ἠγεμόνες τῆς Κνωσοῦ ἐπέξετειναν τὴν κυριαρχίαν των καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Ἐτεοκρητῶν, καὶ τότε αἱ ἱερογλυφικαὶ πινακίδες εἶναι ὑπομνήματα καὶ λογαριασμοὶ φόρων τελουμένων ὑπὸ τῶν Ἐτεοκρητῶν εἰς τοὺς Κνωσίους ἐπικυριάρχους Δυνάστας, ἢ ὅτι τούναντίον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς

παρακμῆς τοῦ ἀνακτόρου οἱ Ἐτεόκρητες ἐπέβαλον τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπιρροήν των εἰς τὴν Κνωσόν, ἴσως κατέλαβον καὶ τὰ Βασιλεία καὶ ἐγκατέστησαν ἴδιον Ἡγεμόνα, καὶ οὕτως ἀφῆκαν εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα γραπτὰ μνημεῖα τοῦ ἱερογλυφικοῦ εἴδους ἔχνη τῆς ὑπερισχύσεως των.

Δ'. Γραπτὰ μνημεῖα Φαιστοῦ, Ἀγίας Τριάδος καὶ λοιπῶν μερῶν.

Ταῦτοχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν πηλίνων ἀρχείων τῆς Κνωσοῦ ἤρχισαν νὰ εὐρίσκωνται ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἀρχαιολόγων γραπτὰ μνημεῖα καὶ εἰς τὸ ἄλλο σπουδαῖον κέντρον τοῦ Κρητικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Φαιστόν, καὶ κατόπιν καὶ εἰς τὸ πλησίον ἀνάκτορον ἢ ἐξοχικὴν ἔπαυλιν τῶν Φαιστιῶν ἡγεμόνων τὴν Ἀγίαν Τριάδα. Ἐν γραπτὸν σύμβολον ἐπὶ ὄγκολίθου εἶχε παρατηρηθῆ κατὰ τὴν Φαιστόν καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ὃ ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω· ἀλλ' ἀμέσως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐκχώσεως τοῦ ἀνακτόρου Φαιστοῦ ἤρχισαν νὰ εὐρίσκωνται λελαξευμένα ἐπὶ τῶν ὄγκολίθων τοῦ ἀνακτόρου τῶν τε κατὰ χώραν εὐρισκομένων καὶ τῶν ἀπεσπασμένων ἄλλα σύμβολα, τινὰ τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις, ἐνίοτε δὲ συνευρίσκονται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου δύο καὶ τρία. Κατηρτίσθη οὕτως ἐκ τούτων σειρὰ συμβόλων τεσσαράκοντα περίπου τὸν ἀριθμὸν(1). Μεταξὺ τούτων τὰ συνηθέστερα εἶναι ὁ ἀστὴρ, ὁ διπλοῦς πέλεκυς, ὁ στάχυς ἢ κλάδος δένδρου, σταυρὸς ἑλληνικὸς ἢ ἐν σχήματι Χ, τρίαινα· ἄλλα δὲ ὁμοιάζουσι πρὸς ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα, π. χ. πρὸς τὸ Ε, Η, Σ.

Ἄλλα κείμενα γραφῆς πλὴν τῶν ἐπὶ τῶν ὄγκολίθων τοῦ ἀνακτόρου συμβόλων εὐρέθησαν ἐν Φαιστῷ, ἥτοι μικρὰ ἐπιγραφὴ δι' ἀκίδος χαρακτῆ (graffito) εἰς χεῖλος Μυκην. πίθου, ἄλλη εἰς χεῖλος ἀγγείου καὶ τέλος εὐρέθη πηλινὴ πινακίς ὀρθογωνίου σχήματος ὅπτη ἔχουσα γραμμικοῦ συστήματος Α χαρακτῆρας εἰς δύο γραμμάς βουστροφιδὸν διατεταγμένους (2).

Εἰς τὸ παρὰ τὴν Φαιστόν ἀνάκτορον τῆς Ἀγίας Τριάδος εὐρέθη-

(1) E. Pernier ἐν Monumenti antichi dei Lincei vol. XIV p. 127 f.

(2) Αὐτόθι vol. XII p. 89 seq.

σαν πολλῶ ἀφθονώτερα τὰ γραφικὰ μνημεῖα. Εἰς πλείονα δηλ. σημεία τοῦ ἀνακτόρου συνελέχθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν μετὰ τῶν πηλίνων σφραγισμάτων καὶ πολλαὶ πινακίδες καὶ βῶλοι δισκοειδεῖς περιέχουσαι κείμενα γεγραμμένα κατὰ τὸ γραμμικὸν σύστημα τῆς τάξεως Α (1). Ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι καθαρὸς καὶ καλῶς ὠπτημένος σκοπίμως καὶ οὐχὶ τυχαίως, αἱ πινακίδες ἔχουσι τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα, φέρουσι πλείονας σειρὰς γραμμάτων καὶ εἶναι γεγραμμέναί πολλακίς καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἐπιφανειῶν. Τὰ γράμματα καὶ τούτων διευθύνονται ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ. Καὶ εἰς τὰς πινακίδας ταύτας παρατηρεῖται ἀριθμὸς τις εἰκονογραφικῶν σημείων καὶ ἀριθμοὶ καὶ διὰ τοῦτο ὑποτίθεται, ὅτι καὶ τούτων πολλαὶ εἶναι λογαριασμοὶ καὶ κατάλογοι πραγμάτων τοῦ ἀνακτόρου καὶ εὐρετήρια τοῦ ὄπλοστασίου. Καὶ τὰ γράμματα Φαιστοῦ δεικνύουσι ὁμοιότητας πρὸς τινὰ τοῦ Κυπριακοῦ ἀλφαβήτου καὶ τοῦ Φοινικικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ τῆς Φυλακωπῆς τῆς Μήλου (2), δὲν λείπουσι δὲ ὁμοιότητές τινες καὶ πρὸς τὰ ἱερογλυφικὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἐν Ἀγίᾳ Τριάδι εὐρέθη καὶ μέγας πῖθος Μυκηναϊκὸς φέρων δύο ἐπιγραφὰς τοῦ γραμμικοῦ συστήματος, ὧν ἡ μία διατηρουμένη ἀκεραία φέρει ἐξ μεγάλα καὶ βαθέα γράμματα.

Αἱ πινακίδες Ἀγίας Τριάδος καὶ οἱ βῶλοι δίδουσι ὁμοῦ 47 σύμβολα, ἂν δε λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων Φαιστοῦ καὶ τῆς πινακίδος ἔχομεν τὸ ὅλον 70 γράμματα.

Ἐκτὸς τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ εὐρέθησαν γραπτὰ μνημεῖα προελληνικῆς γραφῆς καὶ εἰς ἄλλα σημεία τῆς Κρήτης.

Εἰς τὸν Μυκην. συνοικισμόν Ζάκρου Σητείας τὸν ἀνασκαφέντα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήνας Ἀγγλικῆς Σχολῆς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1901 εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κ. Hogarth πινακὶς ὀρθογωνίου σχήματος ὀπισθογράφος φέρουσα δύο σειρὰς γραμμάτων ἐκατέρωθεν ἐπίτηδες ὠπτημένη. Ἐνταῦθα πρὸς τούτοις εὐρέθη καὶ μέγας ἀριθμὸς τῶν πηλίνων σφραγισμάτων, τὰ ὅποια πιθανῶς προέρχονται ἐξ ἀλληλογραφίας ἢ ἄλλων γραπτῶν μνημείων ἐκ φθαρτῆς ὕλης. (3)

Ἐκ Παλαικιάστρου Σητείας, τῆς Ἑλεΐας τῶν ἀρχαίων, ἐξ ἀνα-

(1) F. Halbherr, Monumenti antichi dei Lincei 1903. p. 21. seq.

(2) Excavations at Phylacopi p. 177 seq. pl. p. 179.

(3) D. Hogarth, Excavations at Zacro in Brit. Sch. Ann. VII. p.121 seq.

σκαφῆς ἐπίσης τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς ἔχομεν πηλίνην πινακίδα ὀρθογωνίου σχήματος ἐπίτηδες ὠπτημένην φέρουσαν ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας ἐπτά σειρὰς γραμμάτων μεταξὺ χαρακτῶν γραμμῶν (1). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους προέρχεται καὶ μικρὰ πρισματικὴ ἐξάπλευρος πινακίς ἑλλιπτῆς φέρουσα γράμματα καὶ εἰς τὰς τέσσαρας σφζομένας πλευρὰς πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τὰς ἑλλειπούσας δύο ἄλλας. Ἐν τῷ αὐτῷ συνοικισμῷ εὐρέθη καὶ τεμάχιον ἀγγείου ἐκ στεατίτου φέρον σύστημα τεσσάρων γραμμάτων.

Εἰς τὸν Μυκην. συνοικισμὸν Γουρνιά Ἰαραπέτρου τὸν ἀνασκαφέντα ὑπὸ τῆς Ἀμερικανίδος Miss Boyd εὐρέθησαν ἀρκετὰ σφραγίσματα ὑποδηλοῦντα πιθανῶς τὴν ὕπαρξιν γραπτῶν μνημείων ἐκ φθαρτοῦ ὕλικου, εὐρέθησαν δὲ πρὸς τούτοις καὶ δύο δισκοειδεῖς βῶλοι πῆλιννοι φέροντες χαρακτοὺς χαρακτῆρας τοῦ γραμμικοῦ συστήματος.

Εἰς τὴν προϊστορικὴν περιφερικὴν οἰκίαν Χαμαιζίου Σητείας τὴν ἐκχωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ γράφοντος (2) εὐρέθη τεμάχιον χονδρῶ ἀγγείου, ἐφ' οὗ εὐρηνται χαραχθέντα δύο μεγάλα καὶ εὐδιάκριτα γραφικὰ σύμβολα.

Τέλος εἰς θέσιν Παπούραν ἐπὶ τῆς ὀροσειρᾶς τῆς διαχωρίζουσας τὰς ἐπαρχίας Πεδιάδος καὶ Λασιθίου, ὅπου εἶναι γνωστὸν ὅτι εὐρῆται Μηκουναϊκὸς συνοικισμὸς, εὐρέθη τυχαίως ὑπὸ χωρικοῦ πρὸ ὀλίγου χρόνου πηλίνην πινακίς τοῦ ὀρθογωνίου σχήματος οὐχὶ μεγάλη καλῶς ὠπτημένην φέρουσα μίαν σειρὰν γραμμάτων τοῦ γραμμικοῦ συστήματος ἐκ πέντε στοιχείων καὶ εἰς δευτέραν γραμμὴν τὸν ἀριθμὸν 35 δεδηλωμένον κατὰ τὸν συνήθη τροπον τῶν πινακίδων Κνωσοῦ, ἧτοι διὰ τριῶν ὀριζοντιῶν γραμμῶν ἀκολουθουμένων ὑπὸ πέντε καθέτων.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων τούτων καταδεικνύεται ὅτι ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν Κνωσόν, οὐδὲ ἦτο μεμονωμένον φαινόμενον, ἀλλ' ἦτο θεσμὸς εὐρέως ἐξηπλωμένος καὶ ἐν κοινῇ χρήσει καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν καὶ κεντρικὴν Κρήτην, ἀπὸ χρόνου πολλοῦ ἀναφανείς καὶ διαδοθεῖς καὶ προσδεύσας καθ' ὅλην τὴν ἀκτῖνα ὅπου ἔφθανον αἱ λάμψεις τοῦ λαμπροῦ Κρητικοῦ πολιτισμοῦ.

(1) Journal of Hellen. Studies XXIII. p. 386.

(2) Δημοσιεύεται κατ' αὐτὰς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι Ἀθηνῶν 1906 τεύχει Γ' καὶ Δ'.

Καί τὰ μὲν γραπτὰ μνημεῖα εὐρέθησαν πολυάριθμα ἐν Κρήτῃ, ὡς εἶδομεν. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος, οὐ ἢ ἀνάγνωσις εἶναι ἀσφαλῆς καὶ τινων ἰδεογραφικῶν σημείων, τῶν ὁποίων εἰκάζεται πως χονδρικῶς ἢ σημασία, πάντα τὰ ἄλλα καὶ δὴ τὰ πολυάριθμα τοῦ γραμμικοῦ συστήματος περιμένουσι καὶ ἴσως θὰ περιμένωσιν ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον τὸν ἐρμηνευτὴν αὐτῶν. Ἡ κλεῖς δηλ. τοῦ προϊστορικοῦ Κρητικοῦ ἀλφαβήτου εἰσέτι δὲν εὐρέθη καὶ πρόβλημα δύσλυτον καὶ ἐργῶδες προέθηκαν τοῖς σοφοῖς τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ τὰ παραδείγματα τοῦ παρελθόντος παρέχουσι ἐλπίδας περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς τὰ ἱερογλυφικὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τὰ σφηνοειδῆ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων ἔκρυπτον τὸ μυστήριόν των, μέχρις ὅτου μικρὰ εὐρήματα καὶ μικραὶ συμπτώσεις ὑποβοηθήσασαι καὶ ὀδηγήσασαι τὸ ἀγγίχουον τῶν σοφῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤνεγκον εἰς τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης τὸ θαυμάσιον αὐτῶν περιεχόμενον καὶ οὕτως ἀνεπλάσθησαν ἀπροσδόκητοι σελίδες τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν τούτων. Ἄραγε ἡ φιλόξενος Ἡγεμονίς τῆς Κνωσοῦ Ἀριάδνη, ἥς τὸ Μέγαρον καὶ τὸν Χορὸν μετὰ τόσας χιλιετηρίδας ἐξέχωσαν καὶ ἐφώτισαν οἱ νέοι θαυμασταί, δὲν θὰ δωρήσῃται εἰς τινὰ τούτων τὸν μίτον ἵνα ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ νέου αὐτοῦ Λαβυρίνθου;

Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1906.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΙΑΣ

